

کهن تر از تمدن مصر

جستاری درباره قدمت تمدن ایران

صادق ناظمی افشار

ترجمه دکتر سیدحسن قریشی

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور همدان

خدیجه پهلوانی

کارشناس زبان‌های خارجی

اشاره

همه پدیده‌های معمولی که امروزه مورد توجه ما قرار گرفته، شروعی داشته‌اند. مثلاً تا یکی دو قرن قبل، موشک، هواپیما و اتومبیل به وجود نیامده بود. ما در مورد منشأ هزاران اختراع و اکتشاف امروزی اطلاع داریم، اما پیش از ای و دت زنده روی زمین، به تدریج در حدود یک میلیون سال پیش به وجود آمده‌اند. در این مدت شکل زندگی بسیار پیشرفت کرده و سرانجام انسان به عنوان اشرف مخلوقات پا به عرصه وجود گذاشته است.

این حقیقتی اثبات شده است که منشأ و خاستگاه بسیاری از اختراعات و اکتشافات باستانی، در خاورمیانه و به خصوص در بخش عمده‌ای معروف به فلات ایران بوده است. این مقاله بر آن است پاسخی به سؤالاتی در مورد تاریخ استقرار و اسکان بشر در فلات ایران بدهد. این که چگونه انسان اولین بار موفق به اهلی کردن حیوانات و اسب شد؟ چگونه کشاورزی و سفالگری را اختراع کرد، چگونه از فلز استفاده کرد و روش‌های آبیاری را یاد گرفت.

کلیدواژه‌ها: ماقبل تاریخ، ایران باستان.

نخستین ساکنان ایران

در طول پانصد هزار سال اول عصر یخبندان، هنگامی که نوعی از انسان در آسیا پراکنده شده، یخچال‌های طبیعی عظیمی، مرکز آسیا، شمال و مناطق مرکزی ایران را پوشانده بود. این امر شرایطی را به وجود آورد که دیگر این مناطق برای زندگی انسان مناسب نبود. در این میان، جنوب ایران که بسیار سرسبز و مرطوب‌تر از امروز بود و از غلزارهای وسیعی پوشیده شده بود، اقلیمی مناسب را برای پیشینیان به وجود آورد. بنابراین، بشر قبل از رسیدن به چین و جاوه، به مدت هزاران سال در این مناطق سکنا گزیده است.

به همین دلیل، جنوب فلات ایران را باید برای یافتن انسان یک میلیون سال پیش جست‌وجو کرد. برخی از دیرینه‌شناسان حدس می‌زنند که بشر از طریق خلیج فارس به شرق آسیا رسیده است، چون این آبراه سه بار در دوره یخبندان خشک شده است و بشر توانسته از این محل عبور کند. اما حقیقت این است که بستر خشک دریاها برای مدت هزاران سال، کم‌باران و خشک مانده و لایه‌هایی از نمک آن را پوشانده و عدم شکل‌گیری خاک، این فرضیه را که بشر توانسته از خلیج فارس بگذرد [به

فلات ایران برسد]. بسیار بعید می‌نماید. احتمال قوی‌تری وجود دارد که از حدود یک میلیون و پانصد هزار سال پیش، بشر از آفریقا وارد فلات ایران شده و زندگی جدیدی را در غلزارهای جنوب ایران و در مجاورت سلسله‌جبال سرد رشته‌کوه البرز و زاگرس آغاز کرده باشد. در طول سصد هزار سال پس از آن، همین بشر از طریق ایران به تمام اروپا و آسیا دست یافته و نسلی را به وجود آورده که امروزه به عنوان انسان نئاندرتال^۱ شناخته شده است.

گروه‌های متعددی از انسان‌های پیش از نئاندرتال شناسایی شده‌اند. گفته می‌شود نئاندرتال‌ها که در اروپا سکنا گزیده بودند، در عصر یخبندان کاملاً نابود شده‌اند و انسان‌هایی که در خاورمیانه زندگی می‌کردند، همان‌ها هستند که دیرینه‌شناسان آن‌ها را به نام انسان هوشمند^۲ می‌شناسند.

علت انقراض آخرین نسل‌های نئاندرتال‌های اروپایی این بود که در آخرین دوره عصر یخبندان، یخچال‌های طبیعی اروپا تا دریای مدیترانه گسترش یافت و باعث نابودی نئاندرتال‌ها به همراه گله‌های گوزن‌های اروپایی و غزال‌ها شد. نئاندرتال‌ها در آسیا و فلات ایران سکنا گزیدند، اما با سرد شدن هوا، برای زنده ماندن به جنوب ایران مهاجرت کردند.

ایران زیستگاه اولین انسان

با در نظر گرفتن این حقایق، تاریخ اقامت انسان به یک میلیون و پانصد هزار سال پیش بازمی‌گردد که آن را باید در ایران یافت. در سال ۱۸۹۶ در پی مطالعات گری هیوم^۳ از دانشگاه مینه‌سوتا در منطقه بلوچستان، آثار و بقایای بسیاری یافت شد که در دیرینه‌شناسی با عنوان لادیزین^۴ شناخته شده است. طبق شواهد جغرافیایی، ابزار به‌دست آمده، از زیر خاک، بین هشتاد تا صد هزار سال قدمت دارد.

کاوش دیگری در سال ۵۰-۱۹۴۹ توسط استادان دانشگاه پنسیلوانیا انجام شد. در این کاوش، چهار اسکلت مربوط به دوران عصر یخبندان در ۹ متری عمق زمین در غارهای کمر بند «وتویو»^۵ در نزدیکی بهشهر، یکی از شهرهای خزری،

یافت شد. قدمت این اسکلت‌ها را هفتاد هزار سال قبل تخمین زده‌اند، یعنی دوره پالئولیتیک^۶ مجموعه‌ها نشان می‌دهد که اسکلت‌ها به دوره نئاندرتال تعلق دارند. با پیشانی و فک‌های جلو آمده، فک پایین به ضخامت هفت سانتی‌متر که می‌توانسته آن دندان‌های ضخیم را تحمل کند. مسلماً نئاندرتال‌ها در شمال ایران می‌زیسته‌اند و پس از متوقف شدن تدریجی عصر یخبندان مجبور به مهاجرت به این نواحی شده‌اند.

در عصر یخبندان و هنگام ذوب شدن یخچال‌های طبیعی، ارتفاع برف‌های دائمی کوه‌های البرز و زاگرس ایران در حدود هزار متر بوده است. رودهای بزرگی به بخش مرکزی فلات ایران سرازیر می‌شد و صدها دریاچه کوچک و بزرگ کوه‌های مرکزی را فرامی‌گرفت که این منطقه را به جزیره‌ای شبیه کرده بود.

به دلیل ذوب شدن یخچال‌های طبیعی و طغیان رودخانه‌ها، رسوبات قابل ملاحظه‌ای از کوه‌ها به جلگه‌ها و دشت‌ها سرازیر شد و تعداد زیادی از انسان‌های ماقبل تاریخ را در خود مدفون کرد. به‌رحال، اشکال باقی‌مانده از آن دوران، بهترین مکان برای جست‌وجوی بهتر انسان پس از عصر یخبندان، یعنی حدود ده تا دوازده هزار سال پیش است. در آن زمان، ساکنان فلات در غارهای طبیعی در کنار سلسله‌جبال البرز و زاگرس سکنا گزیدند و نیز در بالای تپه‌ها و کوهپایه‌ها مستقر شدند تا از سیلاب‌ها در امان باشند.

با گرم شدن تدریجی هوا و خشک شدن مزارع جنوب، ساکنان ایران به سمت شمال مهاجرت و برخی گروه‌ها فلات ایران را ترک کردند. بسیاری از دیرینه‌شناسان بر این باورند

که سومریان و مصریان اولین کسانی هستند که در حین این مهاجرت‌ها حکومت بزرگی را تشکیل دادند. دیرینه‌شناس مشهور هند **ماهارجه بخایکو کا**^۷ در کتاب «روابط ایران و مصر در ماقبل تاریخ» می‌نویسد: گروهی از مهاجران ایرانی که خورشید را می‌پرستیدند، به سواحل نیل مهاجرت کردند. اشپیکل در خاطرات خود می‌نویسد: تمدن ایران بسیار کهن‌تر از تمدن مصر است. «کهن‌ترین تمدنی که در بین‌النهرین کشف شده، «تمدن چالدین» است که تاریخ آن به چهار هزار سال قبل از میلاد برمی‌گردد. دیرینه‌شناس مشهور دکتر لاپیر^۸ در نشریه‌ای می‌نویسد: زادگاه و مکان اصلی چالدین شوش در ایران است.

سومریان و اکدیای نیاکان و اجداد چالدین‌ها بودند. بسیاری از نژادهای باستان مثل سومریان از ناجیک‌ها نشئت گرفته‌اند؛ کسانی که اولین مسکن آنان در کردستان بود و امروزه به نام کردها شناخته می‌شوند. این اصطلاح بعدها از این صورت به شکل خلد و سپس کلد و بعد چالدین درآمد. اینان همان مردمی هستند که کردستان را ترک کردند، به بین‌النهرین رفتند و تمدن چالدین را به وجود آوردند.

پرفسور گریفیس تیلور^۹ استاد جغرافیای انسانی در دانشگاه سیدنی استرالیا، فرضیه‌ی جامعی را در مورد خاستگاه انسان هوشمند ارائه کرده است. فرضیه‌ی او که «گهواره‌ی زمین» نام دارد، به علل دوره‌ی عصر یخبندان که در چهار دوره‌ی زمین‌شناسی روی داده است، اشاره دارد که نژاد انسان یافت شده از ایران و ترکستان در چهار جهت در سراسر جهان پراکنده شده است. از طرف دیگر، کشفیات جدید دیرینه‌شناسان نشان می‌دهد، تقریباً در تمام طول دوره‌ی چهارم، دریای بزرگی نواحی شمال البرز را دربر گرفته بود و در نتیجه قفقاز و مرکز آسیا که به محل زندگی و اسکان بشر در دوره‌ی ماقبل تاریخ معروف شده، وجود نداشته است. پس تنها محل مناسب برای زندگی، جنوب مناطق فلات ایران بوده است. دایره‌المعارف بریتانیکا به این نکته تأکید دارد و می‌گوید: «این مسئله به‌خوبی واضح است که سرانجام نسل انسان در مرکز آسیا یا ایران رشد و تکامل یافته است. دلیل دیگری که برای این تحول بیان شده، این است که: شرایط زمین و پوشش گیاهی و جانوری از جمله عواملی است که انسان را به نوآوری و اختراع ترغیب می‌کرد، اما نه آن‌چنان که او را به کار و کوشش غیرضرور بکشاند.» به اضافه شواهد فراوان زمین‌شناسی، شواهد دیگری نیز دال بر این که ایران گهواره‌ی زمین است وجود دارد. تغییرات تدریجی و متناوب اقلیمی و وجود چهار فصل متمایز،

احتمال قوی‌تری وجود دارد که از حدود یک میلیون و پانصد هزار سال پیش، بشر از آفریقا وارد فلات ایران شده و زندگی جدیدی را در علفزارهای جنوب ایران و در مجاورت سلسله‌جبال سردرشته کوه البرز و زاگرس آغاز کرده باشد

عکس: امین آزاد بخت

نقاشی غار میرملاش کوه‌دشت لرستان. ۱۳۰۰۰ سال پیش

ابزار فلزی مکشوفه در لرستان. ۲۰۰۰ سال پیش از میلاد

شرایط آب‌وهوایی بسیار خوبی را برای این تحول ایجاد کرده است.

رام‌شدگان اولیه

اولین بار حیواناتی مانند سگ، اسب، گوسفند و بز توسط بومیان ایرانی رام شدند. استخوان‌های کشف‌شده از این حیوانات در غارهای باستانی این مناطق دلیل بر این مدعاست. در غار دوشه در نزدیکی شهر خرم‌آباد، تصاویر قابل توجهی به دست آمده که تاریخ آن به ۱۵۰۰۰ سال قبل از میلاد مربوط است؛ تصاویر مردانی سوار بر اسب، در حالی که افسار دیگر حیوانات را در دست دارند.

در حالی که شواهد بسیار کهن نشان‌دهنده آن است که استفاده از اسب در بین‌النهرین و مصر، تنها به چهار هزار سال قبل بازمی‌گردد. هم‌چنین بر طبق تحقیقات پرفسور موریس دماس^{۱۰} که در کتابش به نام «تاریخ صنعت و اختراعات» آمده، این نژاد آریایی بود که اولین بار از گاری چرخ‌دار که توسط اسب‌ها کشیده می‌شده، استفاده کرده است.

اولین معدن

وجود معادن غنی مس، قلع و سنگ در ایران و عدم وجود آن در دوران ماقبل تاریخ در دیگر مکان‌ها مانند مصر و بین‌النهرین و مخصوصاً وجود معادن قلع و مس در خراسان، رویداد بی‌نظیر سراسر دنیا یعنی همان کشف فلز را، در مناطق دیگر عهد باستان به جز ایران، رد می‌کند. تولید برنز که با آلیاژ مس و قلع و آنتی‌موان تهیه می‌شد، باید از خراسان آغاز شده باشد. هنری لوکاس^{۱۱} در کتاب خود به نام «تاریخ تمدن» می‌نویسد: قلع یک ماده معدنی فراوان نیست و اولین کشف و استفاده از آن در خراسان ایران صورت گرفته است.

اولین کوره ذوب مس به هفت هزار سال قبل تعلق دارد که در جلگه قزوین (اسماعیل‌آباد و سگزآباد) در نزدیک تهران یافت شده است. در حالی که تمدن بین‌النهرین بیش از چهار هزار سال پیش از میلاد، یعنی شش هزار سال پیش، قدمت نداشته است. علاوه بر آن در سومر باستان هیچ معدن مسی وجود نداشته است و بنابراین کشف ابزار مسی در این نواحی نشان‌دهنده آن

است که روابط تجاری بین ایران و سومر در هزاره چهارم قبل از میلاد برقرار بوده است. عصر برنز در مصر بسیار دیرتر آغاز شد، یعنی دوره امپراتوری میانه حدود ۲۱۶۰ پیش از میلاد و این روند تا سال ۱۵۰۰ پیش از میلاد در چین نیز آغاز نشده بود.

خاستگاه بسیاری از زبان‌های امروزی دنیا، ایران است. هندو، پشتو، سغدی خوارزمی، آلمانی، لاتین، انگلیسی، فرانسه، ارمنی، اسپانیایی، ایتالیایی، یونانی و بسیاری از زبان‌هایی که از میان رفته‌اند، از سانسکریت، زبان ایرانیان باستان، برخاسته‌اند. برخی از لغات کلیدی این زبان از جمله مادر، پدر، ستاره و ده‌ها لغت دیگر، در همه زبان‌های زنده از چین تا اروپا، با اختلافی ناچیز در گویش، تقریباً همین‌گونه‌اند. توسعه جهانی زبان‌های ایرانیان باستان، یکی از دلایل مهمی است که نشان می‌دهد ایران مهد زمین بوده است؛ جایی که مهاجران زبان‌های خود را در سراسر دنیا پراکنده و گسترده‌اند.

وجود ذخایر عظیم خاک رس در سراسر فلات ایران و کشف اولین دست‌ساخته‌های سفالینه بشر توسط باستان‌شناسان در ایران، شاهد قوی برای اختراع این صنعت

نقاشی صخره‌ای مکشوفه در خمین ۱۲۰۰۰ سال پیش

توسط ایرانیان است. بقایای سفال‌های یافت شده در ایران و مصر به ترتیب به تاریخ نه هزار و هفت هزار سال قبل می‌رسد. هم‌چنین حائز اهمیت است که بدانیم، سفالینه‌های قدیمی که با چرخ سفال‌گری ساخته شده‌اند و ظرف‌های قدیمی لعابی، در فلات ایران یافت شده‌اند. گورستان که قدمت آن به ۵۰۰۰ سال پیش می‌رسد، کوزه‌های بزرگ آب که با چرخ‌های سفالگری ساخته شده و با خمیر نازکی (لعاب) پوشانده شده بود، یافت شده است. کوزه‌های متالگی و درخشان باریک که پشت آن‌ها به رنگ مایل به قرمز است بدان معناست که برای رنگ کردن از اکسید آهن استفاده شده است.

مهم‌تر از همه حقیقت وجود گندم است، گیاهی که به عنوان کلید آغاز تمدن و پیشرفت واقعی انسان در ده هزار سال قبل مورد توجه قرار گرفته است و گیاه بومی فلات ایران محسوب می‌شود. این بدان معناست که اولین مرحله کشاورزی می‌تواند در مکان‌های خالی رود نیل، دجله و فرات آغاز شده باشد و این حقیقت را نشان می‌دهد که این رودخانه‌ها حاصل طغیان طبیعی هستند و در دوران باستان آن‌دسته از رودخانه‌ها که با زمین‌های باتلاقی محصور شده بودند، لانه بسیاری از حشرات بوده‌اند؛ مخصوصاً پشه مالاریا که در همه زمان‌ها باعث بسیاری از بیماری‌های کشنده بوده است که زندگی را برای انسان غیرممکن می‌کند. بنابراین، انسان اولیه باید کشاورزی را از جلگه‌های معتدل آغاز کرده و خوراک خود را از کوه‌ها تهیه کرده باشد و در مراحل بعدی و پیشرفته، به سواحل رودخانه‌ها مهاجرت کرده باشد، روی رودخانه‌ها سد بسته و از آب آن برای آبیاری استفاده کرده باشد.

دلیل مهاجرت ایرانیان به سراسر جهان، در کشف و پی‌بردن به کشاورزی است. ورود کشاورزی و ذخیره مواد غذایی بین سال‌های هفت تا نه هزار سال پیش از میلاد، به‌طور قابل ملاحظه‌ای موجب افزایش جمعیت ایران شد. آب و هوا در هزاره بعد تغییر کرد، دریاچه مرکزی در هزاره‌های چهار و پنج خشک شد و انسان را به مهاجرت واداشت. با

اولین بار حیواناتی مانند سگ، اسب، گوسفند و بز توسط بومیان ایرانی رام شدند. استخوان‌های کشف‌شده از این حیوانات در غارهای باستانی این مناطق دلیل بر این مدعا است

پی‌نوشت

1. Neanderthal
2. Homo sapiens
3. Garry Gume
4. Ladizin
5. Toyo
6. Paleolithic
7. Mahaji Bakhaikoka
8. Lapier
9. Griffith Taylor
10. Morris Demas
11. Henry Lucas
12. Damas

توجه به ابزار کشاورزی، پرفسور داماس^{۱۲} نوشته است که آسیاب بادی برای اولین بار در جلگه ایران ساخته شده است؛ جایی که بادهای دائمی آن را می‌چرخاند. اختراع مهم دیگر انسان‌های اولیه، بافتن پارچه است. داماس می‌نویسد: در گورستان شوش تبرهایی یافته شده که با پارچه‌هایی به رنگ تبراها بسته شده بوده است. تجزیه شیمیایی پارچه‌ها نشان می‌دهد، آن‌ها از پارچه‌های متفاوتی ساخته شده‌اند. برخی از آن‌ها کتان بوده است با تار و پود خوب بافته شده. امروزه حتی با پیشرفت ابزار، قادر به تولید پارچه بافته شده به زیبایی ۵۰۰۰ سال پیش نیستیم. اما آخرین و نه کمترین آن‌ها، معماری است. کشف خانه‌های گلی در دهلران در هزاره هفتم ق.م. و یک مهر چاپی شش هزار ساله در شوش و اولین گنبد دایره‌ای شکل که پشت‌بام خانه بوده است، نشان‌دهنده پیشرفت این مهارت و استادی در ایران است. همه حقایق تبارشناسی باستان‌شناسی که به‌طور خلاصه در این مقاله اشاره شده‌اند، نشان‌دهنده آن است که اولین مهد و مکان شکل‌گیری انسان هوشمند و ناطق، ایران بوده است؛ همان سرزمین افسانه‌ای که نژاد آریایی از آن جا برخاست و در دیگر نقاط جهان پراکنده شد.

کوزه سفالی، سیلک